

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНЕ ЯВИЩЕ «ТЕКСТ У ТЕКСТІ»
В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню інтертекстуального явища «текст у тексті», визначено форми вияву взаємопов'язаних текстів. Проаналізовано специфічні поєднання двох текстів різних жанрів в одному текстовому просторі, що використовуються в газетному дискурсі.

Ключові слова: «текст у тексті», інтертекстуальність, газетний дискурс, цитування.

Статья посвящена исследованию интертекстуального явления «текст в тексте», определены формы проявления взаимосвязанных текстов. Проанализированы специфические сочетания двух текстов разных жанров в одном текстовом пространстве, используемые в газетном дискурсе.

Ключевые слова: «текст в тексте», интертекстуальность, газетный дискурс, цитирование.

The article is devoted to the research of the intertextuality phenomenon «text in text» certainly. Specific combinations of two texts of different genres in one text space, that are used in newspaper discourse are analysed.

Key words: “text is in text”, intertextuality, newspaper discourse, quoting.

Термін «текст у тексті» було введено Ю. Лотманом на позначення явища взаємодії двох текстів у межах одного текстового простору та обґрунтовано так: «Текст у тексті» – це особлива риторична побудова, в якій відмінність у закодованості різних частин тексту стає виявленим чинником авторської побудови і читацького сприйняття тексту» [1: 589]. Дослідник визначає дві основні функції тексту – передача знань і смислопородження. Друга функція стосується інтертекстуальності, передбачає гетерогенність тексту, який виступає як «система різних семіотичних просторів» [1: 584]. Н. Валгіна визначає поняття «текст у тексті» як «введення в авторський текст чужого тексту» [2: 34], ототожнюючи його з інтертекстуальністю. Явище «текст у тексті» набуло поширення в лінгвістиці, але воно характерно не для окремих елементів, які виявляють міжтекстову взаємодію, а для поєднання в одному тексті двох цілісних текстів, що увиразнює *актуальність* нашої розвідки.

З погляду теорії комунікації та структури комунікативного акту Р. Якобсона [3: 198] у смислопородженні тексту увагу зосереджено на процесі кодування/декодування інформації: передбачено не лише просте подвійне кодування, а й своєрідна гра, пов'язана з появою нових смислів, які вимагають подальшого декодування. У цьому аспекті Ю. Лотман розглядає текст як своєрідний «генератор» змісту.

Мета статті – простежити специфіку поєднання двох текстів, які утворюють явище «текст у тексті» в газетному дискурсі, що сприяє розв'язанню таких завдань: 1) проаналізувати жанр та особливість введення допоміжних творів до основного тексту; 2)

визначити форми вияву явища інтертекстуальності «текст у тексті». *Матеріалом дослідження* є статті газет «Дзеркало тижня»(ДТ), «День»(Д), «Високий замок» (ВЗ), «Україна молода» (УМ), «Львівська газета»(ЛГ), «Молодь України»(МУ), «Сільські вісті»(СВ).

Серед текстів, що використовують у явищі «текст в тексті», зазначаємо: легенди, анекдоти, листи, вірші, статті законів тощо. Слід зазначити й **офіційні документи** – статті Конституції, закони, кодекси, напр.: *Документ нагадує: народ є носієм суверенітету, єдиним джерелом влади, і він здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.* (ДТ. №19.2009).

Офіційний характер документів вимагає подання їх без змін та авторських коментарів, у газетному тексті вони нагадують великі за обсягом цитати, але відрізняються тим, що є не фрагментами, а цілісними текстами. В. Чернявська щодо описаного явища використовує термін «навмисно маркована інтертекстуальність» [4: 187].

Специфікою цього явища, в газетному дискурсі, є домінуючий характер журналістського твору та другорядний – інтертекстуального елементу через його вторинність: цитований текст створений раніше, він або відомий реципієнтам, або був у складі іншого твору чи становив окремих твір. Діалогічність тут реалізовано як актуалізацію міжтекстових відношень: інший текст постає з інших позицій, коли використаний у складі нового.

Якщо цитований текст поданий у змінній формі або скорочений, то це необхідно зазначити в переході від основного до допоміжного. Напр., подаємо лист у перекладі з російської мови, тобто немає збігу з оригіналом:

Пропонуємо вашій увазі віднайдений в архіві СБУ лист (у перекладі з російської) учасників націоналістичного підпілля в Яворівському районі Львівщини до колишнього військовослужбовця Радянської армії Василя Гуріна, жителя села Рубіжне Ворошиловградської області (нині Луганщина), надісланій 18 березня 1949 р.

«...Дорогий Василію Федоровичу. Дуже був радий, коли отримав вашого листа. Перед цим роздумував, як ви тепер живете, бо ж після демобілізації ми ще не мали один від одного листів. Не дивуйтеся, що наше листування починається таким чином, але радянська влада не має довіри до своїх людей та іноді на пошті перевіряють листи...»

Наш лист здивує вас і, можливо, схвилює. Ми розуміємо вас, у Радянському Союзі можна всього очікувати. Особливо провокації. Але нехай час буде найкращим свідком тим, що мають справу з нами. На цьому листа свого завершую, коли отримаєте відповідь, зайдіть до мене, дружина і син будуть раді.

Вітаю щиро – Ваш друг Андрій Остапович» (УМ. №206. 2009).

Ми скоротили листа, але в газетному виданні його надруковано без скорочень. Поданий лист оформлений як цитування, але це не фрагмент тексту, а цілісне утворення, перехід до якого позначений зазначенням жанру, дати створення, адресата та можливого адресанта. Вторинний характер уможливило його неодноразове використання: може виступати прикладом або оригіналом в різних текстах.

Крім офіційних документів, «текст у тексті» утворюють **ліричні твори** невеликого обсягу, які цитуються повною мірою. Цитування ліричної поезії в журналістських матеріалах – достатньо поширений прийом, зокрема якщо йдеться про аналітичні статті або повідомлення. Цей різновид «тексту в тексті» подається в оригінальному вигляді і з зазначенням автора та назви твору, лише в разі прецедентних текстів атрибуція непотріб-

на, напр.: *Попри те, що поезією нібито цікавляться все менше, деякі українські видавці дозволяють собі розкіш дарувати хай нечисленним шанувальникам таку екзотичну річ як японська поезія. Зокрема київське видавництва «Грані-Т» видрукувало дві книжки класичної японської поезії: збірку віршів Рьокана (1758—1831)... у перекладі відомого японіста Івана Бондаренка.*

***Недовговічна,
Як жіноча врода,
Гірських жоржин,
що розуміли, краса –
Зірвати жаль
І не зірвати шкода!***

Так написав Рьокан у одному своєму танка. І нам зрозумілий тонкий настрій жалю і смутку... (УМ. №213.2009).

Жанр японської поезії – танка, характеризується невеликим обсягом, тому його цитування в повному варіанті є цілком виправданим. У таких випадках допоміжний текст виконує роль ілюстрації. Семантичні зв'язки між текстами також наявні виключно в основному тексті.

Крім авторської лірики, роль «тексту в тексті» може виконувати й народна поезія, напр., обрядова: *Цей Божий вісник прийшов у Назарет до Марії, і вона погодилася прийняти Спасителя у своє лоно... У колядці співається:*

***Небо і земля
нині торжествують,
ангели й люди
весело празнують!***

Небо і земля знову разом, поєднані Любов'ю (УМ. №2. 2010).

Колядки невеликі за обсягом, тому їхнє використання є цілком доречним.

Поетичні твори та офіційні документи, що функціонують у незміненому, оригінальному вигляді в журналістському матеріалі повинні відповідати таким вимогам, як лаконічність, цілісність, вторинність, маркованість.

Інша ситуація, коли допоміжним текстом стають анекдоти, легенди, розповіді, тобто тексти, не відтворені без змін, а переказані або передані автором зі збереженням змісту, але без дотримання первинної форми, зокрема мовностилістичних засобів. Ці тексти, не мають закріпленої літературної форми, їхній спосіб функціонування – усна передача.

Одним з поширених текстів вважаємо **анекдот**, який відрізняється лаконічністю, до його ознак належать: анонімність – анекдоти не мають автора, бо кожний розповідає його по-своєму; автентичного тексту анекдотів не існує; прикладний характер – він має бути доречним, його розповідають за аналогією з дійсністю та темою розмови; синтетичність – оповідач є не лише співавтором цього твору, а й актором; комічність – анекдот пов'язаний з традицією «сміхової культури», його естетична цінність – викликати посмішку, сміх, навіть якщо це «сміх крізь сльози» [5: 7]. Невеликий обсяг анекдотів та їхня лаконічність уможливує функціонування їх без скорочення, напр., матеріал присвячений фінансуванню виборчої кампанії: *Виходить як в анекдоті: «Де ти гроші береш?» – «У тумбочці». – «А хто їх туди кладе?».* *Напередодні важливого етапу – офіційного старту президентської кампанії – практично всі основні претенденти дали*

знати, звідки візьмуть два з половиною мільйона гривень для реєстраційної застави (ДТ. № 40.2009). Анекдоти наводяться як доречна аналогія, «паралельний» текст, який висвітлює певні семантичні «вузли» основного. Автор зберігає основні змістові елементи, залишаючи без змін ідейне наповнення анекдоту, тому що його «канонічного» зразка не існує.

В основному тексті зазначається жанр – анекдот, підкреслюючи його вторинний характер. Він повинен бути добре відомим реципієнтам, а автор його нібито нагадує, поєднуючи себе з аудиторією, напр.: *Ті, кому добре «за тридцять», пам'ятають армійський анекдот: – Так от, ще раз пояснюю: куля летить за невидимою траєкторією! – Товаришу прапорщик! А як це – за невидимою траєкторією? – Пояснюю на прикладі! От ти, Петренко, бачив струмисько комара? Оце і є – невидима траєкторія!* Звісно, стаття не про комарів і навіть не про кажанів чи бджіл. Хочу поділитися суб'єктивними думками про деякі аспекти й тенденції сьогоденнішого позиціонування України на світових торговельних ринках (ДТ. №42.2009). У наведеному прикладі анекдот поданий на початку журналістського матеріалу, він налаштує адресата на сприйняття подальшого тексту, виконує роль епіграфу. Читач, у якого анекдот викликає певні асоціації, шукає в основному тексті аналогії, міркує, намагається зрозуміти настанову автора через співвіднесення його з текстом.

Анекдот може і завершувати текст, узагальнюючи інформацію, наведену в ньому. Автор свідомо не коментує зазначений анекдот і відповідну аналогію, він розраховує на інтелектуального адресата, здатного до певної рецепції та аналізу, напр.: *Попри всю свою серйозність і важливість описаний епізод складних взаємовідносин вітчизняних газовиків із підприємствами комунальної теплоенергетики викликає чомусь фольклорні аналогії. Напевно, ділова культура залишилася на тому самому рівні. Тому на завершення – старий-престарий анекдот.*

Російське село. Місцевий селянин Іван приходив до лихваря Абрама: – Абраме, позич карбованця. – Гаразд, тільки через тиждень повернеш два. – Ну, добре... Потім Абрам подумав і каже: – Знаєш, Іване, така справа... Не те щоб я тобі не довіряв... Але залиши якусь заставу. – Та от хоча б сокиру візьми. – І це, Іване... Я тут подумав – тобі ж важко буде через тиждень відразу два карбованці повернути. Давай ти мені карбованець зараз віддаси, а через тиждень – це карбованець. Йде Іван додому і розмірковує: «Якось дивно виходить – сокири немає, грошей немає, та ще й карбованця заборгував, а начебто усе правильно...» (ДТ. №21.2009).

Комічність або сатиричність цього жанру уможлиблює перемикання уваги реципієнта з головної авторської думки на аналогію, наявну в анекдоті.

Наступним жанровим різновидом у взаємодії «текст у тексті» є **легенда** або **невелика розповідь**. Цей текст більший за обсягом, може дорівнювати основному, але все ж виконує допоміжну функцію. Легенди наявні в газетному дискурсі переважно історичної тематики. Іноді використовують історичні довідки, що становлять «текст у тексті», як напр., у газеті «День» до багатьох матеріалів у кінці додають історичні довідки на кшталт:

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Чим є Десятинна церква для України

Для того, щоб уявити, чим є Десятинна церква для української історії, згадаємо, коли і для чого вона будувалася й коли була зруйнована. Споруджено цей храм було за

наказом великого київського князя Володимира приблизно у 988–996 роках. То була перша кам'яна церква часів Київської Русі, котра символізувала її культурне та політичне піднесення, безпосередньо пов'язане з прийняттям – якраз в ті роки – християнства на давньоукраїнських землях, а також втілювала суверенітет та державну могутність Русі доби Володимира (Д. №90-91.2011).

Подібні історичні довідки не дуже великі за обсягом, вони уточнюють інформацію основного тексту. Цілісний і завершений характер таких текстових елементів уможливає їхнє відокремлене сприйняття. Автор не посилається на джерело інформації вторинного тексту, а передає зміст, вживаючи власні образні засоби.

Легенди тяжіють до епічних жанрів, перетворюючи газетний матеріал на художньо-публіцистичний твір, навіть якщо основний жанр і відрізняється. Інформаційні й аналітичні матеріали, в яких використано легенди, можна визначити як поліжанрові, напр., аналітична стаття, що порушує проблеми свободи слова: *Спостерігаючи різні потворні явища, санкціоновані свободою слова, замислюєшся над самою цінністю сумнівної можливості сказати все що заманеться, оприлюднити будь-яку думку. Принаймні хочеться побажати тим представникам ліберальних поглядів, котрі надто вже активно й неперемінливо ратують за свободу слова, більше поважати слово і більше поважати свободу.*

...Розповідають, що одного разу російський імператор Олександр II і канцлер Німеччини Отто Бісмарк прогулювалися парком у Царському Селі під Петербургом. На одному з газонів Бісмарк помітив солдата з рушницею і поцікавився, що він тут охороняє. Олександр II відповів, що й сам не знає, але наведе потрібні довідки. Проте ніхто в палаці не міг дати чіткої відповіді. Лише один старезний слуга пригадав розповідь свого діда, який жив за Катерини II. Якось у березні імператриця захотіла прогуляти в парку і помітила в сіңу крихітний пролісок. Захоплюючись цим дивом природи і побоюючись, що хтось зірве або затопче квіточку, Катерина наказала поставити вартового, щоб він охороняв пролісок. Розпорядження виконали, солдата поставили, посаду внесли в відомість охорони Царськосільського палацу. І забули. Минуло сто років, змінилися покоління, а посаду так ніхто і не зважився скасувати, доки допитливий Бісмарк не поцікавився.

Такі ось вартовий біля проліска – наша свобода слова... (ДТ. 320.2009).

У розповіді легенди автор дотримується іншого стилю, ніж в основному тексті, він подає її як епічний елемент публіцистичного тексту, проте це поєднання досить органічне. Маркери синтаксичного зв'язку та «нависної інтертекстуальності» зазначені не перед легендою, а після неї, тому виникає ефект несподіваності для адресата, який відчуває різкий тематичний і жанровий перехід між текстами, що позначено лише пунктуаційно.

Анекдоти, легенди, розповіді з огляду на усну форму функціонування не мають одного текстового зразка, що можна вважати оригіналом. Це уможливило поступове «входження» допоміжного тексту в основний – у вигляді непрямого мовлення, напр.: *Одна з легенд розповідає, що колись на місці копалень польський король Ян Казимир загубив перстень, і оскільки вельми поспішав, то позначив це місце хрестом на камені, аби пізніше відшукати згубу. Персня не знайшли, а ось навкруги побачили диво: з-під землі вирили кам'яні стовпи (ДТ. №29.2003).* Легенда не порушує стиль твору, є органічним елементом, але має чітко виражений вторинний характер.

Отже, інтертекстуальне явище «текст в тексті» в газетному дискурсі має дві форми вияву: 1) тотожне відтворення в основному тексті допоміжного без змін з такими ознаками другого, як цілісність, маркованість; 2) авторський переказ оригінального тексту, для якого характерні стислість, вторинність, вільна мовна форма, варіативність змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотман Ю. Текст у тексті / Ю. Лотман // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття [За ред. М. Зубрицької; 2-е вид.]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 581-595.
2. Валгина Н. С. Теория текста: [учебник] / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 250 с.
3. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230.
4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность: [Учебное пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
5. Каган М. С. Анекдот как феномен культуры. Вступительный доклад / М.С. Каган // Материалы круглого стола «Анекдот как феномен культуры». – СПб., 2002. – С. 5-16.